

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

dagelijkse gang van zaken in de dagkliniek van Sancta Maria beschreven. Hierbij komt ook de afdelingsfilosofie vanuit het eerder beschreven concept ‘psychoanalytisch houvast’ aan bod. Er wordt uitgebreid aandacht besteed aan het zorgnetwerk van de dagkliniek zoals dat georganiseerd is voor de Belgische situatie. In het laatste hoofdstuk wordt uitgebreid stilgestaan bij het begrip ‘regressie’ en de vertaling hiervan naar de klinische praktijk.

Ik heb het boek met veel plezier gelezen en kan het vooral aanbevelen aan degenen die met de doelgroep van borderlinepatiënten werken.

Schuld en herstel

Bespreking van

Judith Hughes (2007). *Guilt and its vicissitudes — Psychoanalytic reflections on morality*. Londen: Routledge. ISBN 978 0 415 43598 7, 160 pp., £22,99

FRANS SCHALKWIJK

Echte *scholars* bestaan nog: wetenschappers die zich omwille van het weten verdiepen in iets dat hun na aan het hart ligt, maar dat niet hun eigen vak is. De Amerikaanse hoogleraar geschiedenis Judith Hughes is zo iemand. In 1971 publiceerde ze over de aanleg van de Maginot-linie in Frankrijk, daarna over persoonlijke relaties tussen wereldleiders op topontmoetingen en sinds 1989 publiceert ze ongeveer elke vijf jaar een boek over psychoanalyse. Ook haar nieuwste boek, *Guilt and its vicissitudes*, is het product van een uitgebreide literatuurstudie. Hughes beschrijft de ontwikkeling van het concept *schuld* bij Freud en Klein tot en met de zogenaamde ‘Controversial Discussions’ in de jaren veertig, waarin de Engelse analytici hun theoretische verschillen bespraken en bevochten. Veel bekende gevalbeschrijvingen passe-

ren de revue, wat soms tot een gevoel van herhaling leidt, soms tot een verfrissende kijk op de bekende teksten. De kracht van het boek ligt in de bespreking van schuld; wie afgaat op de ondertitel en verlangt naar een verhandeling over moraliteit, blijft op zijn honger zitten. Hughes definieert moraliteit in de inleiding als een individueel psychologisch fenomeen, en daarmee is de psychoanalyse automatisch ook een morele psychologie: ‘Both Freud and Klein implicitly took this line. A moral sense, they presumed, is natural but not native: it does not start at birth; it is an emergent phenomenon’ (p. 4). Na deze inleidende woorden komt het begrip moraliteit echter alleen nog impliciet aan de orde.

Freud situeert het concept ‘schuld’ in zijn antropologische essay *Totem en taboe* als voortkomend uit de driftmatige wens de plaats van de vader in te nemen. Hij kent aan schuld daarmee de status van een universeel verschijnsel toe. In de individuele ontwikkeling van de mens ontstaat schuld in de loop van de afwikkeling van de oedipale fase en is verbonden met het Boven-Ik. Freud introduceert drie aspecten van de mogelijkheid schuld te ervaren: almacht van gedachten, ambivalentie en onvermijdelijkheid van schuld. De behandelingen van Kleine Hans en de Rattenman laten zien hoe schuld verbonden kan zijn met obsessieve gedachten of gedragingen. Echter, ook die dwangmatigheid valt ten prooi aan de angst voor de almacht van de gedachten en de ambivalentie, zodat het schuldgevoel zich blijft opdringen. In *Enkele karaktertypen uit de psychologische praktijk* (1916) veronderstelt Freud dat een onbewust neurotisch schuldgevoel zo sterk kan zijn dat iemand daardoor tot een misdaad komt: dan is het schuldgevoel tenminste met iets concreets verbonden. In psychoanalytische behandelingen wordt vanuit dezelfde optiek wel gesproken over een onbewuste strafbehoefte, ter afdoening van onbewuste schuld. Hughes meent dat Klein deze theorie aanzienlijk verdiept en dat deze daarom te pre-

fereren is. Klein richt haar aandacht op drie aspecten uit Freuds theorie: [1] almachts-gedachten verbreedt ze tot de almacht van fantasieën, [2] de ambivalentie, die altijd op scherp staat door de tegenstelling tussen liefde en haat, wordt bij haar de basis voor morele gevoeligheid, en [3] ze situeert het ontstaan van schuld vroeger in de ontwikkeling, namelijk in de fase van de depressieve positie. Anders dan bij Freud wordt het kind niet hoofdzakelijk door angst geleid, maar gaat de angst altijd samen met schuld en spijt over wat vanuit de primitieve driften (in de fantasie) kapot is gemaakt. In Kleins objectrelatietheorie is er sprake van poging tot herstel, tot reparatie. Het is mooi om te zien, aldus Hughes, hoe daarmee de waardering van schuld verandert: is schuld bij Freud nog een uiting van de spanning tussen het Ik en het Ik-ideaal, bij Klein treedt onvermijdelijk een schuldgevoel op vanaf het moment dat de baby beseft dat het object waarvan hij houdt ook het object van zijn razernij is, en ontstaat een wens tot reparatie. Natuurlijk is de theoretische ontwikkeling van het schuldconcept niet bij Klein geëindigd. Wilfred Bion, Hanna Segal, Betty Joseph en Ronald Britton hebben die ontwikkeling in Engeland voortgezet. Op dit punt in het boek vindt naar mijn idee een accentverschuiving plaats. Hughes beschrijft dan de brede ontwikkeling van de kleiniaanse en freudiaanse theorie, en bepaalt zich steeds minder tot het eigenlijke onderwerp: schuld. Ze gaat bijvoorbeeld uitgebreid in op Bion, tegelijkertijd benadrukkend dat hij nauwelijks over schuld heeft geschreven. De *scholar* Hughes laat dan wel zien dat ze een goed overzicht over de theoretische ontwikkeling in de Engelse psychoanalyse heeft. In een kort slothoofdstuk komt ze nog terug op moraliteit. Het boek is een aanrader voor *scholars*, voor wie zich wil vastbijten in de vroege ontwikkeling van het concept 'schuld'. Vastbijten is nodig, omdat de tekst niet

erg toegankelijk is. Wie op zoek is naar begrip van iets dat dicht bij het alledaagse schuldgevoel ligt, zal na een aantal pagina's afhaken.

Transformaties in liefde

Bespreking van

Judith Pickering (2008). *Being in love — Therapeutic pathways through psychological obstacles to love*. Hove: Routledge. ISBN 978 0 415 37161 2, 272 pp., £ 21,99

MARC HEBBRECHT

Liefde is een onuitputtelijk onderwerp, waarover de psychoanalyse zinvolle dingen kan zeggen. Om het wezen van de liefde te begrijpen zijn nog andere invalshoeken nodig, zoals literatuur, opera en poëzie. In *Being in love* komen deze invalshoeken ruim aan bod: er is een hoofdstuk over Bartóks opera *Hertog Blauwbaards burcht*, er zijn paragrafen over de relatie tussen Rilke en Andreas-Salomé en hoofdstukken over mythologische thema's (Narcissus en Echo, Orpheus en Eurydice). Judith Pickering, een Australische psychoanalytica die jungiaans werd opgeleid, heeft veel ervaring met psychoanalytische partnerrelatietherapie en werd beïnvloed door Bion. Dankzij het werk van Bion kunnen we haar ideeën begrijpen: liefde behelst een proces van transformaties; liefde is worden, een rendez-vous met 'O' of de ultieme waarheid; liefde veronderstelt negatieve bekwaamheid (*negative capability*), iedereen wordt geboren met een 'pre-conceptie' van een partner, dat wil zeggen een lege plaats in de eigen psyche die op de ontmoeting met een reële, passende ander wacht; de tegenpool van liefde is niet haat, maar wel een vorm van apathie, namelijk *minus Love* (een negatieve liefdesband); liefde is te begrijpen als een herinnering aan de toe-